

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ КРИЗЬ НАРАТИВИ ДОБИ РОМАНТИЗМУ

Марія Кашуба

Рецензія на книгу Михайла Скринника

“Наративні практики української ідентичності: доба Романтизму”.

– Львів: Каменяр, 2007. – 367 с.

Донедавна доба Романтизму в українській духовній культурі була цілковитим табу, незважаючи на те, що європейський Романтизм, особливо німецький, вивчали численні дослідники (М. Берковський, В. Грешних, О. Дмитрієв, В. Жирмунський, Р. Габітова, В. Пігулевський та ін.). Перекладені російською мовою головні праці мислителів німецького романтизму, зокрема його теоретиків А.-В. Шлегеля та Ф. Шлегеля, твори письменників-романтиків. Український романтизм як феномен літературного життя інтенсивно вивчають літературознавці – Т. Бовсунівська, В. Скуратівський, Д. Наливайко, О. Нахлік та ін. Досить глибоко висвітлена творчість Харківської школи романтиків, українська балада як провідний жанр цього напрямку, а також байка, пародія й іронія тощо. Проте доба Романтизму – це не тільки нові жанри й сюжети літератури, а й новий світогляд і філософія, ґрунтовне дослідження яких в Україні явно забарилося. Тільки в роки незалежності в підручниках з історії української філософії з’явилися перші спроби охарактеризувати світоглядні орієнтири мислителів XIX ст. як романтичні, представити творчість І. Котляревського, М. Костомарова, П. Куліша, М. Гоголя та інших у контексті філософії української національної ідеї. Започаткував таку лінію Д. Чижевський, дотримується її І. Огородник, В. Горський та інші автори підручників і досліджень із проблем націоналізму. Проте М. Попович схильний досі розглядати романтизм як чисто літературне явище, а романтичний світогляд, на його думку, можна знайти у будь-яку епоху [Попович М. Романтизм як стиль та ідеологія” // Філософська думка. – 2004. – №6]. Академік переконаний, що ідеологія європейського романтизму як літературного стилю спрямована на збереження традиційних інституцій та цінностей і тягнє до консерватизму. Саме в цьому контексті нині у філософській літературі поступово набирає ваги поняття “культурницький націоналізм” (праці В. Лісового, О. Гриніва тощо), потрактований як обстоювання традицій культури, мови, пошуки власного історичного коріння, увага до усної народної творчості, етнографія, що особливо активно проявилася у XIX сторіччі.

М. Скринник, який у науковій літературі віддавна засвідчив свій інтерес до порушеної проблеми низкою статей, розглядає Романтизм насамперед як історично-культурну епоху в усій сукупності її визначальних змістових характеристик. У його монографії доба Романтизму – це філософія і світогляд, нова ментальна парадигма у порівнянні з епохою Просвітництва, нове розуміння сенсу життя людини і її соціокультурної цінності в контексті утвердження національної ідентичності.

Актуальність і злободенність такого дослідження зумовлене його назвою, адже нині проблема української ідентичності стоїть не менш гостро, ніж вона стояла у добу Романтизму. Вельми показовим і важливим для нашого часу є той факт, що, розкриваючи феномен українського Романтизму та його характерні риси на основі праць мислителів доби, М. Скринник стверджує, що національний метанаратив є носієм світоглядно-культурного коду українського життєсприйняття. Через моделі ставлення до світу, вкорінені в колективне несвідоме і виражені в смисло-образах, національне світорозуміння відтворює себе у міфах і піснях, легендах і обрядах, формує структуру мови і впливає на буденний світ та суспільні відносини, виявля-

ється, по суті, потужним національним ідентифікатором. Саме цей феномен нині знехтуваний, йому в науковій літературі не приділено належної уваги. Наголошуючи на актуальності праці для доби Постмодерну, М. Скринник знаходить суттєву відмінність між проблемою ідентичності в епоху Романтизму і сучасністю: “Вона полягає в тому, що в добу Романтизму особистісна ідентичність укорінена в національну метаоповідь, а в сучасного пересічного індивіда особистісна ідентичність, зазвичай, зумовлена життєвими обставинами і під їхньою дією змінює свій зміст” [с. 5].

Книга М. Скринника складається з двох обширних розділів, де логічно послідовно читач має змогу осягнути філософсько-світоглядні, ідейні та етнолінгвістичні виміри ідентичності, сформовані в українському Романтизмі, а також прослідкувати сходження української еліти від малоросійської до української національної ідентичності протягом першої половини XIX сторіччя. Вельми важливо, що зацікавлений читач знайде у цій монографії відповіді на поставлені нашим сьогоденням запитання щодо необхідності збереження й захисту національної мови, вивчення усної народної творчості, знання історії, обрядів, звичаїв, міфів, символів і взагалі традицій національної культури: “Світ мови, становлячи стосовно індивіда окреме буття, постає духовною сутністю нації, тому романтики смислові конструкти національної мови інтерпретують як “дух народу”. Його зміст у термінах сучасної філософської мови можна передати як символічно-смислові інваріанти та матриці колективного несвідомого, що солідаризують народ у націю, зумовлюють життєвий вектор її ставлення до світу” [с.101].

Розвиваючи цю злободенну думку автора монографії, зауважимо, що дослідження мови як основи культурної традиції в умовах нинішньої соціокультурної реальності України набрало винятково важливого значення. Нині не досить закликати до вивчення рідної мови, чи до заснування україномовних шкіл, публікації українських книг та підручників. Дослідження М. Скринника переконує, що мова нині постає як феномен, що виходить далеко поза межі усвідомлюваного. Структурний підхід до мови дозволив суттєво переосмислити роль мови у структурі буття людини. Виявлено, що мова фіксує несвідомі структури, пов'язані з нею як знаковою системою, але вони лежать не у сфері безпосередніх значень мови, а у сфері її організації. Оскільки без мови жодна із сфер культури, як і культура в цілому, не можуть існувати, то структурний аналіз мови не тільки вмотивовує дослідження культур різних народів, чи епох, а й ставить низку актуальних філософських проблем.

У цьому контексті можна ствердити, що дослідження М. Скринника про наративні практики українського Романтизму як основу національної ідентичності заохочує перспективні наукові пошуки, вельми необхідні й плідні в ситуації сучасної України. Річ у тому, що відкриття несвідомих структур означає, зокрема, визнання того, що людина і її свідомість підкорені впливу незалежних від волі людей безособистісних начал, що полонять свідомість за посередністю мови. Мова ж завжди структурована, задана, організована в певний спосіб. Отже, свідомість виявляється цілком запрограмованою мовою тієї культури, до якої людина належить, стає своєрідною полонянкою мови. У цьому зв'язку з особливою гостротою постають питання про свободу людини, а також про принципову можливість порозуміння людей, що належать до культур з різною будовою мови. В сучасній Україні з цим пов'язана проблема російськомовного українця та його вимога другої державної мови.

Дослідження М. Скринника допомагає осмислити нинішню мовну ситуацію в Україні ще й в аспекті соціалізації індивіда. У монографії достатньо уваги приділено з'ясуванню смислового поля національної ідентичності, її міфо-символічним джерелам. Відомо, що у масовому суспільстві процес соціалізації індивіда неодмінно пов'язаний із “диктатурою” мови. Суспільство “входить” у людину через стандартизовану й схематичну мову масової комунікації. Із засвоєнням такої мови людина

мимоволі стає заручником розповсюджених у суспільстві думок, уявлень, символів, забобонів, засвоює готові варіанти оцінок тих чи тих суспільних явищ. Особливий трагізм полягає у тому, що масова мова “тотальна”, вона охоплює всі сфери життєдіяльності людини. Навіть свій протест проти наявних порядків людина змушена формулювати тією ж масовою мовою. Тиранію мови неможливо перемогти, адже саме мова залишається “місцем зустрічі” людини й суспільства. Це змушує кожного засвоювати мову масового й міжнародного спілкування, однак аж ніяк не заперечує того, що саме через мову людина отримує можливість стати не лише людиною, а й індивідуальністю та особистістю. Поряд із моральними правилами, традиціями, звичаями, правом тощо мова формує людські якості, які виокремлюють людський рід із природного середовища, а людину-індивіда вона формує як індивідуальність і особистість.

Розумінню цього сприяє дослідження М. Скринника, воно перестерігає кожного, що стосовно мови треба бути особливо обережним. Велика підступність мови полягає у її здатності повести думку на цілком небажаний для людини шлях. Автор монографії продемонстрував це на негативних прикладах “зросійщених” малоросів. Такий процес може відбуватися мимоволі, через природу й особливості вибраного варіанту мовного спілкування. Отже, людині залишається, хоча й не абсолютна, але достатня для збереження своєї ідентичності можливість якщо не остаточної перемоги над тиранією мови, то постійної боротьби з нею. У нашому суспільстві така боротьба особливо необхідна через політичні та соціокультурні обставини, а дослідження нарративних практик доби Романтизму, проведене М. Скринником, допомагає кожному знайти додаткові аргументи й насагу, щоб зберегти можливість не лише мислити, а й висловлюватись рідною мовою.

Свідома того, що мої міркування лише наголошують на актуальності цього ґрунтового дослідження філософського змісту творчості українських мислителів доби Романтизму. На мій погляд, автору монографії вдалося на рівні сучасного філософського мислення переконати читача у необхідності звернення до нарративних практик минулого з метою утвердження національної культурної притомності та особистісної ідентичності.

NATIONAL IDENTITY IN TERMS OF ROMANTICISM AGE NARRATIVES

Mariya Kashuba

A review on a book of Mykhaylo Skrynnyk “Narrative practices of the Ukrainian identity: the age of Romanticism”. – L’viv: Kameniar, 2007. – 367 p.

Марія Кашуба,
доктор філософських наук,
професор